

РОБОТА ПСИХОЛОГА З РОЗВИТКУ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УКРАЇНСЬКИХ ОФІЦЕРІВ (ЧАСТИНА 2 – ЕМПІРИЧНА)

THE WORK OF A PSYCHOLOGIST ON THE DEVELOPMENT OF SELF-IMPROVEMENT OF FUTURE UKRAINIAN OFFICERS (PART 2 – EMPIRICAL)

В статті піднімається питання про те, що одним із важливих аспектів підготовки військовослужбовців є розвиток навичок самовдосконалення як цілеспрямованого становлення особистості майбутнього офіцера української армії, підвищення рівня його професійної компетентності та майстерності, моральних та духовних цінностей. В другій частині статті представлено емпіричне дослідження теми та укладено методичний комплекс для дослідження та розвитку навичок самовдосконалення майбутніх українських офіцерів. Для реалізації основних теоретико-емпіричних задач нашого дослідження був укладений психодіагностичний комплекс, який містив наступні методики: опитувальник «Адаптивність» А. Маклакова та С. Чермяніна, Тест-опитувальник вольового самоконтролю А. Зверкова та Е. Ейдемана, Тест-опитувальник соціального самоконтролю Г. Никіфорова, Методика «Рівень суб'єктивного контролю» Є. Бажина, Е. Голінкіної та А. Еткінда, Методика «Мотивація успіху і боязні невдач» А. Реана.

У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що внутрішньо-особистісні умови, необхідні для розвитку навичок самовдосконалення у майбутніх військовослужбовців нашої вибірки, є сформованими. Особистісний потенціал адаптації виступає базовою інтегральною характеристикою феномена самовдосконалення, яка включає ключові структурні компоненти: поведінкову регуляцію та нервово-психічну стійкість, рівень адекватності самооцінки та сприйняття реальності в умовах виконання бойових завдань. Крім того, важливим є показник комунікативного потенціалу, що відображає здатність до ефективної взаємодії з представниками офіцерського і рядового складу, легкість у налагодженні контактів із підлеглими, а також рівень допустимої або недопустимої конфліктності.

При укладанні методичного комплексу необхідно враховувати наступні рекомендації: методики, включені до нього, повинні використовуватися в комплексі, а не окремо; діагностика та розвиток навичок самовдосконалення повинні проводитися в системній та послідовній формі.

Ключові слова: навички самовдосконалення військовослужбовців, патріотичне вихо-

вання, особистісний розвиток, психологічна підготовка, методичний комплекс.

The article addresses the issue that one of the key aspects of training military personnel is the development of self-improvement skills as a purposeful process of shaping the personality of future officers of the Ukrainian army, enhancing their professional competence and mastery, as well as their moral and spiritual values.

The second part of the article presents an empirical study on this topic and outlines a methodological framework for studying and developing self-improvement skills among future Ukrainian officers. To fulfill the main theoretical and empirical objectives of the study, a psychodiagnostic toolkit was compiled, which included the following methods: the "Adaptability" questionnaire by A. Maklakov and S. Chermnyanin, the Willpower Self-Control Test-Questionnaire by A. Zverkov and E. Eydemman, the Social Self-Control Questionnaire by H. Nikiforov, the "Level of Subjective Control" method by E. Bazhin, E. Golyunkina, and A. Etkind, and the "Motivation for Success and Fear of Failure" method by A. Rean.

As a result of the study, it can be concluded that the intrapersonal conditions necessary for the development of self-improvement skills in future servicemen of our sample are well-formed. The personal adaptation potential serves as a fundamental integral characteristic of the self-improvement phenomenon, incorporating key structural components such as behavioral regulation and neuropsychological stability, the adequacy of self-esteem, and perception of reality under combat-related conditions.

In addition, the indicator of communicative potential is of great importance, reflecting the ability to effectively interact with both officers and enlisted personnel, ease of establishing contact with subordinates, and the level of acceptable or unacceptable conflict behavior.

When compiling the methodological toolkit, the following recommendations should be considered: the included methods should be used in combination rather than separately, and the diagnostics and development of self-improvement skills should be carried out in a systematic and consistent manner.

Key words: self-improvement skills of servicemen, patriotic upbringing, personal development, psychological training, methodological complex.

УДК 159.9.07

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.2.21>

Нерубаська А.О.

д.філос.н., доцент,
доцент кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеський інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

Шелепун Є.В.

студентка
Одеський інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

Крупеніна К.О.

студентка
Одеський інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

В першій частині статті за даною темою, яка вийшла у випуску № 65, 2024 р., було вказано актуальність теми, представлені об'єкт дослідження та мета, якою було теоретичне обґрунтування особливостей розвитку навичок самовдосконалення майбутніх українських військовослужбовців [6]. В другій частині теми ми представимо емпіричне дослідження, де розкриємо питання розвитку навичок самовдосконалення майбутніх військо-

вослужбовців, а також представимо результати рівня розвитку навичок самовдосконалення майбутніх військовослужбовців.

Робота з організації та проведення дослідження особливостей роботи психолога з розвитку навичок самовдосконалення майбутніх українських офіцерів здійснювалася нами на трьох основних етапах: орієнтувальному, констатувальному та аналітичному. Кожний з цих етапів розкривав ста-

діальність та логіку розкриття роботи психолога з розвитку навичок самовдосконалення майбутніх українських військовослужбовців. Два перших етапи описані в першій частині статті [6].

Відповідно до зазначених підходів та поставлених задач нами був укладений методичний комплекс для діагностики основних елементів, що складають внутрішню структуру елементів самовдосконалення майбутніх українських військовослужбовців.

На третьому, аналітичному етапі, нами будуть узагальнені та інтерпретовані отримані результати, сформульовані основні напрями роботи військового психолога з розвитку самовдосконалення майбутніх українських військовослужбовців.

Для реалізації основних теоретико-емпіричних задач нашого дослідження був укладений психодіагностичний комплекс, який містив наступні методики: опитувальник «Адаптивність» А. Маклакова та С. Чермяніна, Тест-опитувальник вольового самоконтролю А. Зверкова та Е. Ейдемана, Тест-опитувальник соціального самоконтролю Г. Нікіфорова, Методика «Рівень суб'єктивного контролю» Є. Бажіна, Е. Голинкіної та А. Еткінда, Методика «Мотивація успіху і боязні невдач» А. Реана.

Представимо результати емпіричного дослідження рівня розвитку навичок самовдосконалення майбутніх військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз наукових першоджерел [1-5] дозволив нам зробити припущення, що структурно феномен самовдосконалення майбутніх військовослужбовців містить в собі:

1. Психофізіологічні компоненти:
 - нервово-психічна стійкість військовослужбовця (НПС);
2. Соціально-психологічні компоненти:
 - рівень суб'єктивного контролю військовослужбовця (РСК);
 - рівень вольового самоконтролю військовослужбовця в різних сферах службової діяльності (РВС);
 - адаптивні здібності до умов виконання задач службової діяльності в умовах війни (АЗ);
 - комунікативні особливості спілкування з офіцерським та рядовим складом (КО);
 - моральна нормативність сучасного українського військовослужбовця (МН);
 - мотивація успіху конкретних військових операцій та віра в перемогу (МУ).

Аналіз середніх значень основних елементів самовдосконалення майбутніх українських офіцерів по вибірці здійснювався за допомогою наступних описових статистик: середнє арифметичне (M), стандартна помилка середнього (m), стандартне відхилення (SD), мінімальне значення варіаційного ряду (min), максимальне значення варіаційного ряду (max).

Результати обстеження за допомогою опитувальника МЛО «Адаптивність» середні значення всіх шкал («Поведінкова регуляція і нервово-пси-

хічна стійкість» (5,682), «Комунікативний потенціал» (5,015), «Морально-етична нормативність» (4,818)) знаходилися в зоні середніх та високих значень.

Найбільш вираженою особистісною характеристикою майбутніх українських військовослужбовців, яка є стійкою та суттєво впливає на успішність їхньої адаптації до умов виконання бойових завдань в нашій вибірці була поведінкова регуляція та нервово-психічна стійкість ($5,718 \pm 0,205$ стени) та особистісний потенціал адаптації до виконання бойових задач в умовах війни ($8,584 \pm 0,188$) (див. таблицю 1).

Отримані дані підтверджують припущення щодо особливої ролі адаптаційного потенціалу в процесі становлення самовдосконалення майбутніх українських офіцерів та необхідності роботи військового психолога в цьому напрямку.

Високий рівень адаптивності обумовлюється ефективною поведінковою регуляцією та високою нервово-психічною стійкістю. Ці якості виявляються через такі індивідуальні риси, як гнучкість, лабільність, та пластичність психіки. Важливі елементи включають також високий рівень нервово-психічної стійкості та ефективну поведінкову регуляцію, а також адекватну самооцінку та реалістичне сприйняття дійсності. Крім того, до характеристик входять високий рівень комунікативних здібностей, соціалізації та відповідність загальноприйнятим нормам поведінки. Ці психологічні показники високої особистісної адаптивності сприяють емоційній стійкості та готовності до дій в екстремальних умовах, а також зміцнюють опір впливу негативних чинників.

Отже, узагальнюючи, можна констатувати, що в середньому у групі майбутніх військовослужбовців фіксується виражена здатність до регулювання своєї поведінки та високого рівня нервово-психічної стійкості. Основними складовими їхнього адаптивного потенціалу виступають адекватність самооцінки та правильне сприйняття реальності.

При цьому, загальний показник особистісного адаптаційного потенціалу в нашій вибірці майбутніх військовослужбовців підвищений, що доводить їхню активність в процесі пристосування до умов виконання бойових завдань.

Середні дані за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» показали, що в локалізації відповідальності майбутніх військовослужбовців у різних сферах життєдіяльності збалансовано представлені екстернальність та інтернальність (рис. 1).

Так, в середньому за дослідженням, учасники продемонстрували прийнятні результати у загальному внутрішньому контролі (5,024). Усі позитивні досягнення переважно пов'язуються з власними вольовими зусиллями та військовою єдністю, як підтверджують високі середні значення «Інтернальності у сфері досягнень» (5,982). Невдачі пояснюються негативним впливом зовнішніх чинників, що відзначається низькими результатами за шкалою «Інтернальність у сфері невдач» (3,547). Усі інші аспекти методики «Рівень суб'єктивного

Таблиця 1

Описові статистики основних елементів самовдосконалення майбутніх українських військовослужбовців

Структурні елементи	M	m	SD	min	Max
Адаптивність					
Поведінкова регуляція та нервово-психічна стійкість	5,718	0,205	2,344	1	10
Комунікативний потенціал	5,015	0,106	1,225	2	8
Морально-етична нормативність	5,821	0,103	1,179	2	7
Особистісний потенціал адаптації	8,584	0,188	2,135	2	10
Мотивація успіху та боязні невдач					
Рівень мотивації	17,828	0,248	2,774	2	20
Рівень суб'єктивного контролю					
Загальна інтернальність	5,024	0,064	0,729	2	6
Інтернальність у сфері досягнень	5,982	0,067	0,760	4	7
Інтернальність у сфері невдач	3,547	0,043	0,491	3	4
Інтернальність у сфері професійних відносин	5,265	0,059	0,673	4	6
Інтернальність у сфері міжособистісних відносин	5,601	0,047	0,538	4	6
Інтернальність у сімейних відносинах	5,728	0,044	0,502	5	7
Інтернальність щодо здоров'я і хвороби	3,000	0,047	0,579	3	5
Довільний самоконтроль					
Самоконтроль в емоційній сфері	13,444	0,278	3,146	4	20
Самоконтроль у службовій діяльності	22,184	0,379	4,246	4	24
Соціальний самоконтроль	17,853	0,286	3,117	6	24
Загальний самоконтроль	49,601	0,747	8,339	20	65
Вольовий самоконтроль					
Наполегливість	11,452	0,167	2,108	2	12
Самовладання	9,161	0,180	2,018	2	11
Вольовий самоконтроль	22,439	0,314	3,435	5	23

Примітка: M – середнє арифметичне, m – стандартна помилка середнього, SD – стандартне відхилення, min – мінімальне значення варіаційного ряду, max – максимальне значення варіаційного ряду

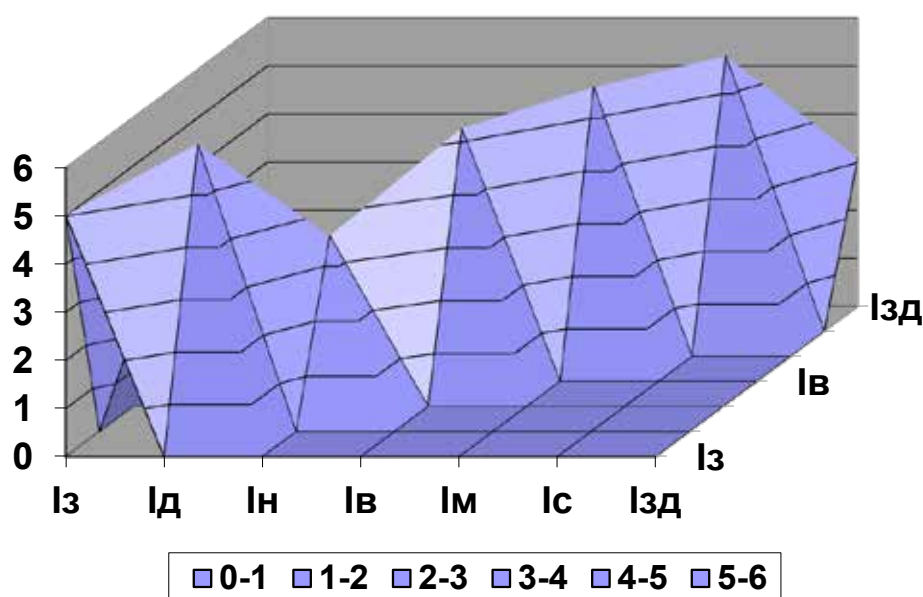

Рис. 1. Середні показники рівня суб'єктивного контролю майбутніх військовослужбовців

Примітка: Із – загальна інтернальність; Ід – інтернальність у сфері досягнень; Ін – інтернальність у сфері невдач; Ів – інтернальність у сфері професійних відносин; Ім – інтернальність у міжособистісних відносинах; Іс – інтернальність у сімейних відносинах; Ізд – інтернальність щодо здоров'я та хвороби.

контролю» в середньому вказують на тенденцію досліджуваних до внутрішнього локусу контролю (Інтернальність у сфері професійних відносин – 5,265; Інтернальність у сфері міжособистісних відносин – 5,601; Інтернальність в сімейних відносинах – 5,728).

Низькі результати інтернальності у сфері здоров'я майбутніх військовослужбовців доводять, що турботи про себе та про свій фізичний стан знаходяться на останньому місці. На наш погляд, така ситуація є негативною, тому в умовах виконання бойових завдань військовослужбовець має розуміти, що від його здоров'я та фізичного стану в конкретній ситуації залежить не тільки здоров'я побратимів, але й успіх всієї операції.

Тому, одним із напрямків роботи психолога з розвитку самовдосконалення майбутніх військовослужбовців має бути підвищення турботи про своє здоров'я.

Середні дані за показниками довільного самоконтролю дозволили нам зосередити подальші дослідницькі зусилля саме на тих сферах, які найбільш щільно пов'язані з розвитком самовдосконалення майбутніх військовослужбовців.

Як видно з рис. 2, виявлено високі показники у сфері самоконтролю службової діяльності (22,184) та соціальному самоконтролі (17,853) у порівнянні з іншими аспектами. Це створює сприятливі умови для розвитку навичок самовдосконалення. Однак низькі середні значення самоконтролю в емоційній сфері (13,444) вказують на необхідність додаткової роботи з психологом над регулюванням емоційності поведінки. Це підтверджують також невисокі результати за шкалою «Самовладання» опитувальника вольового самоконтролю (9,161) порівняно з високим загальним

показником вольового самоконтролю (22,439) (див. рисунок 3).

Подальша робота передбачала отримання статистичного підтвердження, що виділені структурні елементи самовдосконалення майбутніх військовослужбовців ЗСУ (психофізіологічні (нервово-психічна стійкість) та соціально-психологічні (рівень суб'єктивного та вольового контролю, адаптивні здібності військовослужбовця, його комунікативні особливості, моральна нормативність та мотивація успіху) між собою корелюють.

Результати кореляційного аналізу показників адаптивності, вольового самоконтролю, мотивації успіху та боязні невдач, рівня суб'єктивного контролю, самоконтролю в емоційній сфері, службовій діяльності та поведінці представлені в таблиці 2.

Аналіз таблиці 2. наочно демонструє наявність тільки негативних на $p \leq 0,01$ рівні значущості зв'язків між всіма показниками, що вивчаються. Так, між показниками адаптивності і вольового самоконтролю виявлені значущі негативні зв'язки. Також всі показники адаптивності виявили негативні зв'язки з показником мотивація успіху, а мотивація невдач пов'язана тільки з морально-етичною нормативністю. Майже всі показники адаптивності виявили негативні зв'язки з показниками рівня суб'єктивного контролю, окрім інтернальності щодо здоров'я і хвороби з показниками поведінкової регуляції та нервово-психічної стійкості, особистісним потенціалом адаптивності; морально-етичної нормативності з інтернальністю у сфері службових відносин, інтернальністю відносно невдач, міжособистісного спілкування з офіцерським та рядовим складом відношенні та в сімейних відносинах. Цільні негативні кореляції констатовані майже між всіма показниками адаптивності та самоконтролем в емоційній сфері, службовій діяльності та поведінці.

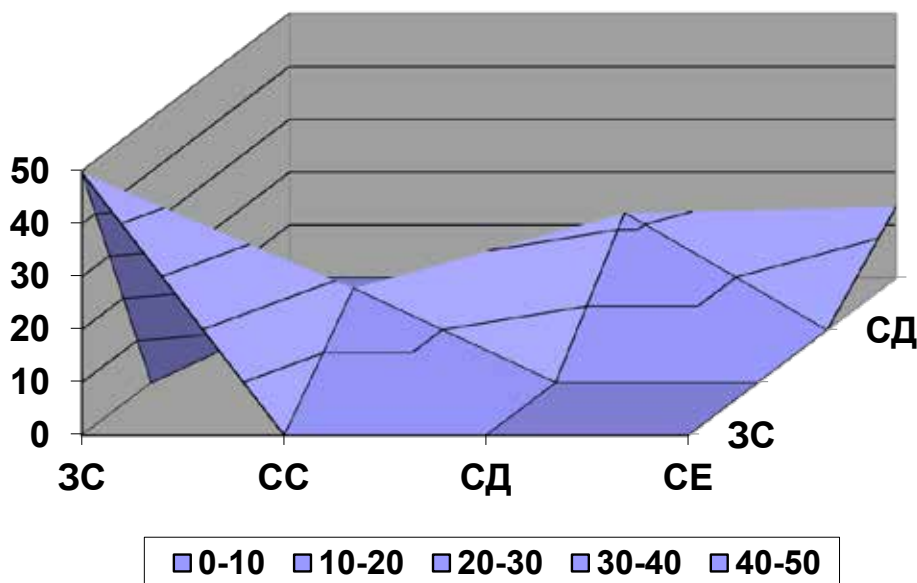

Рис. 2. Середні показники довільного самоконтролю майбутніх військовослужбовців

Примітка: СЕ – самоконтроль в емоційній сфері; СД – самоконтроль у службовій діяльності; СС – соціальний самоконтроль, ЗС – загальний показник вольового самоконтролю

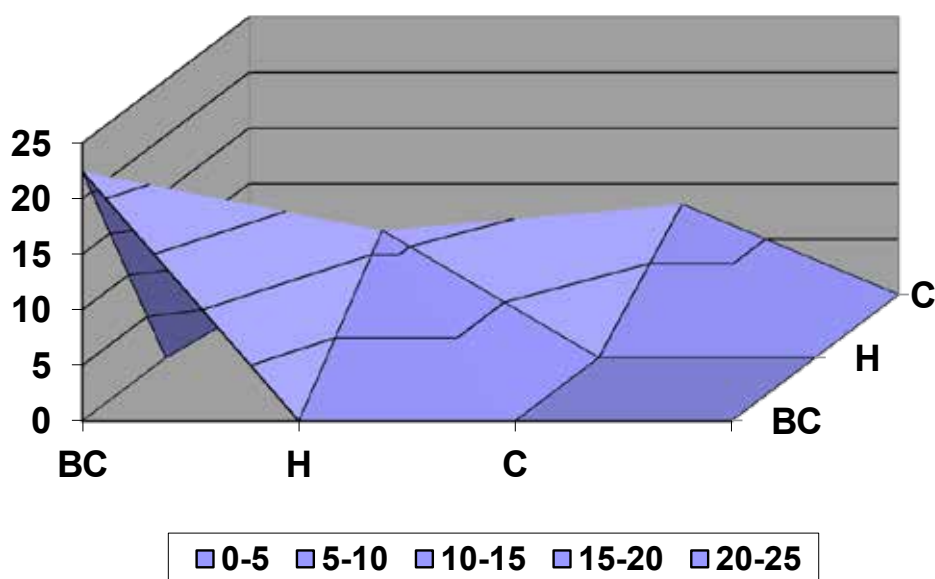

Рис. 3. Середні дані вольового самоконтролю майбутніх військовослужбовців

Примітка: Н – показник наполегливості; С – показник самовладання; ВС – показник вольового самоконтролю

Таблиця 2

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками конструкта самовдосконалення майбутніх військовослужбовців

Показники	ПР	КП	МН	ОПА
Н	-574**	-297**	-304**	-558**
С	-589**	-282**	-416**	-543**
ВС	-674**	-349**	-405**	-633**
МУ	-377**	-349**	-433**	-428**
МН			-902*	
Із	-452**	-373**	-245	-415**
Ід	-351**	-253**	-230**	-318**
Ів	-252**			
Ін	-369**	-297**		-336**
Ім	-266**	-277**		-236**
Іс	-322**	-206**		-277**
Ізд		-218**		
СЕ			-299**	
СД	-349**	-224**	-300**	-341**
СС	-219**			-214**
ЗС	-314**	-205**	-322**	-306**

Примітки: ПР – показник поведінкової регуляції і нервово-психічної стійкості; КП – показник комунікативного потенціалу; МН – показник морально-етичної нормативності, ОПА – показник особистісного потенціалу адаптивності; Н – показник наполегливості; С – показник самовладання; ВС – показник вольового самоконтролю; Із – показник загальної інтернальності; Ід – показник інтернальності у сфері досягнень; Ін – показник інтернальності у сфері невдач; Ів – показник інтернальності у сфері виробничих відносин; Ім – показник інтернальності в міжособових відносинах; Іс – показник інтернальності в сімейних відносинах; Ізд – показник інтернальності відносно здоров'я і хвороби; СЕ – показник самоконтролю в емоційній сфері; СД – показник самоконтролю в діяльності; СС – показник соціального самоконтролю, ЗС – загальний показник вольового самоконтролю; ** – рівень значущості $p \leq 0,01$, * – $p \leq 0,05$.

В результаті якісного аналізу отриманих даних, нами виявлені значущі факти щодо особливостей розвитку самовдосконалення майбутніх військовослужбовців. Констатовано, що особливе значення в процесі розвитку навичок самовдо-

сконалення належить формуванню адаптивних здібностей майбутніх військовослужбовців. Саме її психологічні показники сприяють емоційній стійкості, підвищеному опору щодо впливу негативних чинників, сприяють прояву готовності до дій

у напруженій ситуації. Найбільш вираженою особистісною характеристикою, яка відрізнялася відносною стабільністю і забезпечувала позитивне пристосування до самих різних умов діяльності у досліджуваних курсантів, була така характеристика адаптивності як поведінкова регуляція таї нервово-психічна стійкість ($5,718 \pm 0,205$ стени).

Висновки. Таким чином, проведена робота дозволила нам стверджувати, що для розвитку навичок самовдосконалення у майбутніх військовослужбовців нашої вибірки внутрішньоособистісні умови сформовані. Особистісний потенціал адаптації являє собою базову інтегральну характеристику феномену самовдосконалення майбутнього військовослужбовця, яка охоплює такі основні структурні елементи – поведінкову регуляцію та нервово-психічну стійкість, ступінь адекватності самооцінки та сприйняття реальності в умовах виконання бойових службових завдань; показник комунікативного потенціалу, який вказує на рівень розвитку взаємодії з представниками офіцерського та рядового складу, легкість у встановленні контактів з підлеглими, ступінь допустимості (або недопустимості) конфліктності тощо.

Головними завданнями формування навичок самовдосконалення майбутніх військовослужбовців ЗСУ є:

1. Забезпечення майбутніх військовослужбовців необхідними прикладними психологічними знаннями, важливими для розуміння та адекватного реагування на психологічно насичені умови при вирішенні завдань.

2. Створення у майбутніх військовослужбовців професійно-психологічних навичок і умінь, таких як аналітико-психологічні, техніко-психологічні й тактико-психологічні.

3. Розвиток психологічних якостей та здібностей, які є важливими для успішного виконання професійних обов'язків.

4. Підвищення професійної стійкості майбутніх військовослужбовців.

5. Загартування всіх професійних навичок і умінь через на трапляння на труднощі, які максимально наближені до реальних умов служби та бойових дій.

6. Розвиток професійно-психологічної орієнтованості майбутнього військовослужбовця, яка виявляється у постійній увазі, бажанні та звичці аналізувати психологічні аспекти при виконанні будь-яких професійних дій.

Ці задачі визначають і основний зміст професійно-психологічної підготовки у військових закладах освіти, яка, впершу чергу, має бути спрямована на формування стійкості до негативних чинників, які багаторазово виникають в процесі службової діяльності. Первинне зіткнення курсантів з даними чинниками здійснюється під час практичних занять та практики.

Професійно-психологічна підготовка з розвитку навичок самовдосконалення майбутніх військовослужбовців повинна мати прикладний характер.

Для ефективного розвитку навичок самовдосконалення у процесі навчання слід застосовувати інноваційні методи навчання, що відповідають актуальним вимогам. Серед таких методів можуть бути використані психодіагностика, яка включає спостереження, бесіду та тестування; тренінги для розвитку професійної пам'яті, уваги та спостережливості; психофізичні тренінги подолання перешкод, такі як ускладнення навчальних завдань, лабіринти та інші; ідеомоторне тренування; тренінги, що використовують елементи несподіваності, дефіциту часу, шуму та вогневих ефектів; тренінги з опанування ситуацій, пов'язаних зі сприйняттям страждань, крові, поранень, травм та трупів; тренінги саморегуляції та стресостійкості; навчання основ аутогенного тренування; тренінги само навігації, самопереконання та підтримки настрою; мотиваційний психотренінг; ситуативно-образне те, що психорегулює тренування, що включає уявне перерахування індивідуально-ціннісних якостей військовослужбовця та ситуацій, в яких він виявився успішним.

Обґрунтованість таких практичних занять і тренінгів впливає з психологічної закономірності: особа, яка зазнає складних умов і успішно справляється з ними, має більше шансів виходити з екстремальних ситуацій із гідністю, порівняно з тією, хто ніколи не зазнавав їх. Головний акцент у стратегії розвитку навичок самовдосконалення майбутніх військовослужбовців приділяється використанню психологічного моделювання завдань, умов і труднощів, що виникають під час професійної діяльності під час ведення бойових дій. Цей підхід є ефективним напрямком психолого-педагогічної роботи, спрямованої на стимулювання професійних думок, якостей, намірів і дій, особливо в умовах, які наближені до типових професійних умов. Через повторені застосування цього підходу до розвитку, досягається потрібний рівень професійного вдосконалення. Реалізація цієї стратегії вимагає використання різноманітних засобів, способів, приймання та умов, що дозволяють психологу в процесі професійно-психологічної підготовки ефективно вирішити дане завдання.

Рівень сформованості основних елементів самовдосконалення майбутніх українських офіцерів є недостатнім для ефективного виконання ними професійних обов'язків у складних умовах воєнних дій. Для підвищення рівня сформованості навичок самовдосконалення майбутніх українських офіцерів необхідно проводити системну та послідовну роботу, спрямовану на формування у них таких особистісних якостей, як мотивація до самовдосконалення, самопізнання, самоконтроль, самоорганізація, самонавчання, саморефлексія. Для реалізації цієї мети військовим психологам пропонуємо використовувати методичний комплекс, укладений в межах даного дослідження. Цей комплекс містить наступні методики: Опитувальник «Адаптивність» А.Г. Маклакова та С.В. Чермяніна; Тест-опитувальник волевого самоконтролю

А.Г. Зверкова та Е.В. Ейдемана; Тест-опитувальник соціального самоконтролю Г.С. Никіфорова; Методика «Рівень суб'єктивного контролю» Є.Ф. Бажіна, Е.А. Голинкіної та А.М. Еткінда; Методика «Мотивація успіху і боязні невдач» А.А. Реана.

При укладанні методичного комплексу необхідно враховувати наступні рекомендації: методики, включені до нього, повинні використовуватися в комплексі, а не окремо; діагностика та розвиток навичок самовдосконалення повинні проводитися в системній та послідовній формі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клочкова. В. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України: навч.-метод. посіб./ За редакцією генерал-майора. К.: НДЦ ГП ЗС України. Київ, 2023. 29 с.
2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України. Методичний посібник. К.: ФОП Маслаков. Київ, 2019. С. 59–67.
3. Кокун О.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Практикум з формування стресостійкості військовослужбовців до раптових змін бойової обстановки: Методичний посібник. /За ред. В.М. Мороза. К.: НДЦ ГП ЗС України. Київ, 2020. С. 21–26.
4. Кравченко, В. Формування особистості майбутнього українського офіцера в умовах російсько-української війни. *Військово-науковий вісник*. 2022. № 4. С. 62–70.
5. Лисак О.В. Інтелект офіцера: психологічний аспект. Навчальна книга – Богдан. Львів, 2022. 127 с.
6. Нерубаська А.О., Крюкова М.А., Шелепун Є.В. Робота психолога з розвитку самовдосконалення майбутніх українських офіцерів (Частина 1-теоретична). *Габітус*. 2024. С. 240–245.